

Соціально-економічне забезпечення розвитку господарств населення на сільських територіях

Гераймович В.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри глобальної економіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Гуменюк І.Л.

викладач облікових дисциплін кафедри економіки,
фінансів, обліку та оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

У статті проведено дослідження місця господарств населення в системі сільських територій. Доведено необхідність застосування системно-соціального підходу, за якого сільська територія розглядається як відкрита багатофункціональна система з виокремленням у ній сукупності соціальних складників. Визначено та обґрунтовано основні функції господарств населення. Вивчено особливості функціонування господарств населення в розрізі їхнього місця та ролі в розвитку сільських територій.

Ключові слова: господарства населення, сільські території, соціально-економічне забезпечення, складник, система.

Гераймович В.Л., Гуменюк И.Л. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ХОЗЯЙСТВ НАСЕЛЕНИЯ НА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЯХ

В статье проведено исследование роли хозяйств населения в системе сельских территорий. Доказана необходимость применения системно-социального подхода, в котором сельская территория рассматривается как открытая многофункциональная система с выделением в ней совокупности социальных компонентов. Определены и обоснованы основные функции хозяйств населения. Были изучены особенности функционирования хозяйств населения с точки зрения их места и роли в развитии сельских территорий.

Ключевые слова: хозяйство населения, сельская местность, социально-экономическое обеспечение, составляющая, система.

Heraimovych V.L., Humeniuk I.L. SOCIAL AND ECONOMIC SUPPORT OF THE RURAL POPULATION PLOT FARMING DEVELOPMENT

The role of the rural population plot farms in the system of rural areas is studied. The necessity to apply systematic and social approach, under which the rural territory is considered as an open multifunction system with all its social components is proved. The basic functions of the rural population plot farms are defined and substantiated. The peculiarities of the rural population plot farms functioning in terms of their place and role in the development of rural areas are studied.

Keywords: economy of population, rural area, socio-economic security, constituent, system.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливим аспектом підвищення соціально-економічної результативності функціонування господарств населення є їхній розвиток в органічній єдності з тією сільською територією, яка забезпечує їм просторову, а також ресурсну базу для виробничої діяльності. Водночас вона являє собою середовище, де формуються, утверджуються та розвиваються господарства населення. Своєю чергою, господарства населення – один із найважливіших складників системи сільської території. У нашому дослідженні вони розглядаються як її база, системотворча ланка, тому соціальне й орга-

нізаційно-економічне забезпечення функціонування господарств населення в системі сільських територій є проблемою, що потребує невідкладного розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль та функції господарств населення і сільських територій у соціальному розвитку аграрного сектору висвітлювали у своїх працях вітчизняні вчені О. Біттер, О. Бородіна, Ю. Губені, В. Липчук, І. Лукінов, О. Попова, І. Прокопа, М. Смушак, Т. Шматковська, М. Шульський, В. Юрчишин, В. Якубів та ін. Проте більш детального розгляду потребує соціально-економічне забезпечення розвитку господарств населення на сільських територіях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження ролі господарств населення та їх функціонування у соціально-економічному розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Селянські господарства України з початку ХХ ст. пройшли еволюційний шлях від одноосібних селянських господарств, особистих підсобних господарств до особистих селянських господарств. Основа особистих підсобних господарств – праця членів сім'ї, яка базувалася на землі та власних засобах і предметах праці. Тут спостерігалось поєднання особистої власності на будівлі, худобу, птицю, вироблену продукцію, а також землю, яка, за суттю, була державною, проте передавалася селянам для використання [1, с. 167]. Нові умови господарювання особистих селянських господарств вплинули на зміну їх функцій. Дослідники не одностайні в поглядах на те, які саме функції повинні виконувати господарства населення. Вчені у своїх працях обґрунтовують різну їх кількість. Це залежить передусім від сфери та напряму того чи іншого наукового дослідження. Переважно авторів можна розділити на тих, що розглядають функції господарств населення у вузькому розумінні (виробничого спрямування) і в більш широкому, який, окрім виробничого аспекту, торкається соціальної сфери. Ширше функції господарств населення розглядає І. Свиноус, виокремлюючи самозабезпечення, бюджетонаповнення, ресурсо- та енергозбереження, соціальну та виховну [3, с. 36–38]. Схожого погляду дотримується І. Франчук, яка наводить соціальну, економічну, демовітворювальну, духовну, виховну й екологічну функції [4, с. 31–32]. У більш вузькому розумінні розглядає функції господарств населення Л. Балаш, яка виокремлює постачальницьку, виробничу, посередницьку та споживчу. Т. Беркута, обґрунтовуючи функції виробництва сільськогосподарської продукції, наголошує на участі господарств населення в забезпеченні відтворення робочої сили [1, с. 26]. В умовах глобальної економічної кризи господарства населення, на думку М. Вдовиченка та М. Нестерця, виконують не лише функцію самозабезпечення, а й реалізують частину виробленої продукції державі, споживчій кооперації та на ринку, поліпшуючи тим самим постачання міського населення [2, с. 76].

Поділяючи думку науковців із цього приводу, вважаємо, що основні функції госпо-

дарств населення можна об'єднати, виокремивши:

- виробничу функцію, оскільки власники особистих селянських господарств, збільшивши земельні наділи (за рахунок розширення присадибних ділянок та одержання земельних паїв) і припинивши свою участь у колективних сільськогосподарських підприємствах, розширюють власне виробництво, у результаті чого виробляється продукція для самозабезпечення, а надлишки реалізуються на ринку; для забезпечення виробництва здійснюється постачання (придбання) пального, насіння, добрив тощо;

- соціальну функцію, оскільки господарства населення забезпечують себе, а також членів родини роботою, розбудовують житло, здійснюють придбання матеріальних ресурсів, здобувають освіту, беруть участь у розвитку сільської території;

- виховну функцію: старше покоління передає свій досвід господарювання дітям і внукам.

Забезпечення виробничого, соціального та виховного складників функціонування господарств населення утворює суспільний складник: дані суб'єкти господарювання постачають державі три чверті всієї продукції сільського господарства, що дає підстави називати їх «годувальниками країни».

Рівень розвитку господарств населення певною мірою відображає стан і рівень розвитку сільських територій, і, навпаки, сільська територія як середовище існування, життєдіяльності селян та функціонування господарств населення зумовлює (через наявність сприятливого чи несприятливого підприємницького середовища) можливості й умови ведення господарської діяльності, визначає фактори, які надалі впливають на їх соціально-економічне становлення.

Вивчення проблематики сільських територій для вітчизняної наукової думки є відносно новим явищем, а його багатогранність і широкий спектр досліджень зумовлюють значну кількість підходів до визначення сутності цього поняття. Одним із таких підходів є територіальний, за яким сільську територію вивчають за територіальною ознакою, тобто фізичною площею землі, яка містить у собі одне (чи більше) сільське поселення. Учені визначають сільську територію як «історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує всю сукупність сільських населених пунктів: селищ, сіл, хуторів, односімейних жилих утворень,

що знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад».

Важливим у формуванні наукової думки щодо розвитку сільських територій стало застосування системного підходу в дослідженні зазначеної проблематики. Одним із перших до нього звернувся В. Юрчишин, який підкреслив, що «сільська територія у сучасному розумінні являє собою складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську структуру та характеризується сукупністю властивих кожній із них особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена; чисельністю тих, хто проживає, і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної та виробничої інфраструктури; формою зайнятості тих, хто проживає на ній, та іншими рисами» [5, с. 7]. Один із внесків науковця в дослідження сутності сільської території стосується її розвитку із селяноцентристських позицій. Його суть полягає в тому, що визначальною складовою сільських територій є селянин як основна функціональна одиниця сільських територій.

Погоджуючись із цією думкою, вважаємо, що селянин є одночасно суб'єктом й об'єктом розвитку сільських територій, тобто рушійною силою вказаного процесу і водночас тим, на кого спрямований результат розвитку. Дослідження місця господарств населення в системі сільських територій, на нашу думку, потребує застосування системно-соціального підходу, за якого сільську територію слід розглядати як відкриту багатофункціональну систему з виокремленням у ній усієї сукупності соціальних складників: освітніх, лікувально-оздоровчих, народно-культурних, демографічних, кадрово-забезпечуючих.

Чільне місце серед них належить духовному складнику розвитку сільських територій і господарств населення. Забезпечення соціального розвитку сільських територій повинно бути спрямоване, передусім, на підвищення життєвого рівня селянських і всіх інших родин [1, с. 114]. Зважаючи на те, що господарства населення є суб'єктами господарювання сімейного типу й функціонують у межах сільських територій, можемо стверджувати, що вони – основний об'єкт розвитку соціального складника системи сільських територій. Визначальною передумовою їх ефективною розбудови слід уважати формування сприятливого системозабезпечуючого середовища. Його особливість полягає в тому, що воно вод-

ночас виконуватиме системозабезпечуючу функцію розвитку господарств населення.

Беручи до уваги сучасні дослідження розвитку сільських територій, вважаємо, що всі елементи та складники, що утворюють їх систему, поділяються на територіальну, ресурсозабезпечуючу, виробничу та соціальну підсистеми. Кожна з них, своєю чергою, складається із підсистем нижчого порядку, функціонування та цілеспрямований розвиток яких забезпечує дієздатність системи у цілому. Вона може існувати та розвиватися лише за умови функціонування кожної із підсистем. Відповідно, всі вони повинні діяти гармонійно, злагоджено та взаємоузгоджено, оскільки відставання хоча б однієї з них гальмує всю систему сільської території, від чого, врешті-решт, страждає добробут її основного життєзабезпечуючого складника – селянської родини.

Територіальна підсистема визначає просторову локалізацію, яка властива кожній сільській території й є підґрунтям для всіх інших підсистем. Сільська територія фізично є геопросторовою одиницею та входить до складу адміністративно-територіальних утворень. Вона характеризується певними вимірними ознаками, які можна вважати вихідними параметрами її потенціалу: площею, локалізацією, особливостями рельєфу та клімату, чисельністю населення та його щільністю тощо. Велике значення в розвитку господарств населення в системі сільських територій має фінансовий складник ресурсозабезпечуючої підсистеми.

Так, на відміну від інших виробників сільськогосподарської продукції, функціонування яких спрямоване на одержання й максимізацію прибутку, діяльність господарств населення зосереджена переважно на забезпеченні життєдіяльності селянської родини. Це проявляється в тому, що господарства населення забезпечують себе основною частиною необхідних продуктів харчування шляхом власного їх виробництва. Дохід від реалізації сільськогосподарської продукції спрямовується на придбання продуктів харчування, які не виробляються господарством, інших необхідних товарів і послуг, а також на підтримку функціонування господарства. Частину доходів господарств населення становлять також кошти, отримані не від сільськогосподарського виробництва та послуг: пенсії, стипендії, субсидії, заробітна плата членів селянської сім'ї, допомога родичів тощо. Таке фінансове забезпечення та спосіб гос-

подарювання можна назвати лише засобом виживання селян, оскільки про отримання прибутків і збагачення мова не йде зовсім. Це унеможлиблює розвиток господарств населення як повноцінних суб'єктів господарювання, виробників сільськогосподарської продукції, оскільки у самому понятті розвитку закладені насамперед висхідні параметри (збільшення, покращення, нарощення обсягів тощо).

Для того щоб господарства населення мали можливість розвиватися, їм, безумовно, необхідні фінансові ресурси. Так, сільськогосподарські підприємства мають змогу долати цю проблему через отримання кредитів (часом здешевлених), проте цей шлях неможливий для господарств населення у зв'язку з тим, що вони не є юридичною особою і фактично не мають змоги отримати кредит. Виняток можуть становити фізичні особи-підприємці, однак обсяги доступних для них кредитів також доволі обмежені.

Як бачимо, існує величезна «діра» на законодавчому рівні, яка перешкоджає розвитку господарств населення, які є потужною, а подекуди й провідною складовою частиною системи агропродовольчого забезпечення країни.

Висновки з цього дослідження. Результати аналізу особливостей функціонування господарств населення в рамках вивчення їхнього місця та ролі в розвитку сільських

територій дають підстави для кількох найважливіших висновків. Розвиток господарств населення в системі сільських територій є двостороннім, взаємофункціональним процесом, який, з одного боку, через соціально-економічну результативність функціонування господарств населення (у їх поєднанні з іншими суб'єктами господарювання) відображає рівень розвиненості та становлення сільської території, а з іншого, – залежно від сприятливості підприємницького середовища зумовлює формування, становлення й утвердження господарюючих суб'єктів. Можна стверджувати, що господарства населення є елементом виробничо-господарської підсистеми сільських територій, суб'єктом її виробничих відносин, функціонування та розвитку яких забезпечують соціально-економічну розбудову сільських територій.

Попри те, що тут виробляється основна частка валової продукції сільського господарства, вони залишаються найменш вивченими суб'єктами господарювання. Господарства населення відіграють провідну роль у соціально-економічному розвитку сільських територій: з одного боку, забезпечують зайнятість сільського населення, а з іншого – здійснюють випуск продукції для власних потреб селян і реалізації на ринку. Вони є невід'ємним складником і фактично одним із засобів існування села з усіма притаманними йому особливостями проживання й праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беркута Т.В. Трансформація господарств населення в умовах аграрних перетворень : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Т.В. Беркута. – К., 2009. – 225 с.
2. Вдовиченко М.Х. Особисте господарство селянина / М.Х. Вдовиченко, М.А. Нестерець // Економіка АПК. – 1995. – № 6. – С. 76–79.
3. Свиноус І.В. Економічні аспекти функціонування особистих селянських господарств / І.В. Свиноус. – К. : Аграр Медіа Груп, 2010. – 414 с.
4. Франчук І.Б. Розвиток особистих селянських господарств у малоземельному регіоні : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І.Б. Франчук. – Львів, 2009. – 199 с.
5. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3–10.